

شناخت الگوی کارکرد فضا در حسینیه‌های شهر تفت

مریم رجبی*

محمد رضا نقصان محمدی**

مهدی منتظرالحجه***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۲۹

چکیده

ساختار فضاهای جمعی و به‌ویژه فضاهای مذهبی کشورمان در دوره اسلامی، تحت تبعیت از آموزه‌ها و اصول این دین مبین قرار گرفته و همواره الگوهای جدیدی از ابعاد کالبد و کارکرد این گونه از فضاها شکل گرفته است. حسینیه از مهم‌ترین این قبیل از فضاهاست و کارکردهای مطرح در این فضای جمعی، کارکرد مرتبط با رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی با تأکید بر یکی از مهم‌ترین مناسک مذهبی یعنی عزاداری برای امام سوم شیعیان است، که به ادغام رفتار فردی و گروهی کمک کرده است. هدف اصلی این پژوهش، دستیابی به الگوی کارکرد با بررسی رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی در حسینیه‌های شهر تفت است. با استفاده از روش توصیفی، پیمایشی و به‌وسیله برداشت میدانی و مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای، به مطالعه و شناخت الگوی کارکرد فضا در دوازده حسینیه شهر تفت پرداخته شده است. بدین ترتیب که پس از انتخاب نمونه‌های مورد مطالعه، وضعیت و مشخصات کالبدی هریک از طریق پیمایش‌ها و برداشت میدانی احصا شد. سپس در بازه زمانی مشخص (دهه اول محرم) فعالیت‌ها و رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی در حسینیه‌ها از طریق تکنیک‌های غیرمداخله‌گر همچون عکس‌برداری، یادداشت‌برداری و نیز ثبت نوع و موقعیت رفتارها بدون آگاهی شهروندان استخراج شد. در مرحله بعد تلاش شد تا نظام رفتاری استخراج‌شده بر مبنای نظریه گراف شکل بگیرد. با بررسی گراف‌های ترسیم‌شده، وجوه مشترک در گراف‌ها تعیین و پس از آن الگوی نهایی از رفتارهای برداشت‌شده به دست آمد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که برقراری «نسبت بین الگوهای رفتار حاصل از آیین‌های جمعی با فضای حسینیه»، باعث به‌وجود آمدن خاطره جمعی مشترک، حس تعلق به فضا و شکل‌گیری فرصت تعاملات و واکنش‌های اجتماعی شده است و در نتیجه منجر به تعامل میان کالبد و محتوای آیین‌ها می‌گردد.

کلیدواژه‌ها:

رفتار، آیین‌های جمعی، الگو، کارکرد، حسینیه، تفت.

* کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه یزد

** دانشیار، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه یزد، نویسنده مسئول، mohammadi@yazd.ac.ir

*** استادیار، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه یزد

-
- پرسش‌های پژوهش**
۱. فضای مورد نیاز برای وقوع الگوی کارکرد رفتار در فضای جمعی دارای چه وجوهی است؟
 ۲. چگونه با کمک شناخت کارکردهای مطرح در فضای حسینیه‌های شهر تفت می‌توان الگوی کارکرد رفتار را تبیین کرد؟
-

مقدمه

یکی از مصادیق تفکر توحیدی شیعیان در فرهنگ عاشورا و ارزش‌های نهفته در آن متجلی شده است. حسینیه‌های ایرانی گویاترین تجلی کالبدی ماهیت و پیام چنین فرهنگی در ساختار فضای شهری هستند (امین‌زاده ۱۳۸۶). حسینیه‌ها همچون دیگر اماکن مذهبی بر اساس باورها و عقاید شیعیان شکل گرفته و از جایگاه والایی برخوردار بوده‌اند. از یک طرف، باورها و مراسم آیینی نقشی فراگیر در تحولات و تغییرات در این نوع از فضاهای شهری داشته و از طرف دیگر و پایایی و ماندگاری آن‌ها دارای اهمیت است؛ مراسم عزاداری حسینی و تعزیه در طول زمان در بافتار فرهنگی و ساختار کالبدی ایران وجود داشته و به‌مثابه عنصری فرهنگی، جاودان و ماندگار بوده است؛ که ایام عزاداری حسینی تأکیدی بر این امر است (پاسدار شیرازی و صادقی ۱۳۹۴). بدون شک هیچ‌یک از آیین‌های جمعی مرسوم در ایران تداوم، انسجام و از جهتی یگانگی و عظمت‌های آیین‌های سوگواری برای امام سوم شیعیان را ندارند (بیست و پلاک ۱۳۷۵، ۱۹۰). انعکاس فرهنگ شیعه و آیین‌های جمعی در فضای شهری، چهره‌ای خاص و هویتی مشخص به شهرهای شیعیان می‌دهد. مطالعه مراسم عزاداری محرم و فضاهای تعریف‌شده برای این فعالیت‌ها در شهرهای شیعه‌نشین، حکایت از آن دارد که این دسته از فضاها به‌مثابه مکان‌هایی با ویژگی‌های متمایز، می‌توانند تأثیر بسیار مهمی در هویت‌بخشی به معماری و شهرسازی این شهرها داشته باشند.

آیین عملی است همراه با نمایش جسمانی که مرتبط با نمادهاست (Bocock 1974). آیین‌ها در خدمت یک هدف‌اند؛ آن‌ها افراد را در زمان و مکان به هم مرتبط می‌سازند، گروه‌ها را به هم متصل، و مناسبت و نظم ایجاد می‌کنند (Landry 2006, 176). آیین به‌منزله فعالیت اجتماعی و جمعی نه‌فقط نیازمند فضاست، بلکه در ارتباط تنگاتنگ با آن است (علی‌الحسابی و پای کن ۱۳۹۲)، بنابراین یکی از روش‌های تجلی آیین‌های جمعی شیعیان در محیط شهری، شناسایی هرچه بیشتر الگوهای کارکرد فضا در تدوین مبانی نظر و احداث این مکان‌هاست. این امر بخصوص در رابطه با حسینیه‌ها که به‌عنوان فضاهای جمعی، نه‌تنها در مقایسه با بلاد دیگر شیعه‌نشین، ساختار فضایی بافت‌های تاریخی شهرهای ایرانی را متفاوت می‌سازند، بلکه از آنجا که از جمله مهم‌ترین و اثرگذارترین فضاهای باز شهری با هویت مذهبی در فرهنگ شهرسازی مسلمین مطرح می‌باشند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌گردند (امین‌زاده ۱۳۸۶). حسینیه در کنار فضاهایی همچون حمام عمومی، مسجد، بازارچه و آب‌انبار مرکز محله شهر اسلامی را تشکیل می‌دهد و با استقرار در مجاورت مسیرها و یا تقاطع دو یا چند گذر اصلی ساختار محله را منسجم‌تر تعریف می‌کند. بی‌شک بررسی و شناخت صحیح الگوهای فضای حسینیه می‌تواند اصلی‌ترین اقدامی باشد که زمینه ارائه راه‌حل‌هایی مطابق با فرهنگ و مقتضیات جامعه و آیین‌هایش را فراهم می‌سازد. از همین رو در پژوهش حاضر تلاش گردیده تا از طریق بررسی رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی در حسینیه‌های شهر تفت به الگوی کارکرد رفتار برای این‌گونه از فضاها دست یافت. تا بتوان بر مبنای نظام رفتاری و آیینی محرم و همچنین از طریق ویژگی‌های به‌دست‌آمده از آن به شکل‌گیری و توسعه حسینیه‌های معاصر کمک کرد.

۱. پیشینه پژوهش

بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی درباره شناخت الگوهای رفتار (برگرفته از آیین‌های جمعی) از فضای حسینیه‌ها و همچنین استفاده کاربردی از آن‌ها صورت نگرفته است. با وجود این، مرور انجام‌شده مرتبط با حوزه

آیین‌های جمعی و فضاهای باز عمومی نشان می‌دهد که عمده پژوهش‌های موجود در این زمینه، در قالب نظری و همچنین در باب شناسایی ابعاد اصول ارزشی حاکم بر حسینه‌ها، چارچوب مفهومی تعامل شهر و آیین‌های جمعی انجام گرفته‌اند. امین‌زاده (۱۳۷۸) معتقد است که با شناخت و به‌کارگیری هرچه بیشتر اصول طراحی حسینه‌ها و تکایا از قبیل مکان‌یابی، انعطاف‌پذیری در فرم و عملکرد و مفاهیم غنی نمادین می‌توان به تداوم بیان کالبدی یک فرهنگ در محیط و هویت بخشی به شهر ایرانی کمک مؤثری نمود. امین‌زاده (۱۳۸۶) نیز در پژوهشی با تحلیل بیش از سی مورد از تکایا به‌عنوان نقاط کانونی برگزاری آیین، به تطبیق فضا و صحنه‌های برگزاری آیین با پیکره شهر می‌پردازد. وی بر این باور است که مجموعه مراسم و حرکات آیینی سبب شده تا موقعیت استقرار تکایا نسبت به بافت هم‌جوار و فواصل آن‌ها از هم از نظم نسبتاً مشخصی برخوردار باشد.

مختاباد، حبیب، و شجاعی (۱۳۹۰) در مقاله خود به بررسی دلایل ماندگاری حسینه‌ها برحسب نوع فعالیت، معنا و کالبد پرداخته و سعی کرده‌اند تا الگوی حاکم بر طرح‌ریزی و طراحی تکایا را استخراج کنند. در همین راستا تکیه‌ها را در فرم سنتی خود، فضایی باز و عمومی تعریف می‌کنند که فضای مربع‌شکلی در تقاطع دو یا چند گذر اصلی و فرعی بوده‌اند. پاسدار شیرازی و صادقی (۱۳۹۴) بر این باورند که وجود معنای قدسی و به‌خصوص انگاره‌های معنوی در هر پهنه، محیط و مجتمع زیستی، از واحدهای همسایگی و محله‌ها تا روستاها و شهرها می‌تواند زمینه‌ساز «ماندگاری و جاودانگی» محیط و فضا و بروز مکانی ماندگار و جاودان گردد. «معنای مکان» به «زمینه محیطی» آن نیز بستگی دارد. در این رابطه سه سطح از معنا را با عنوان «معنای نحوی»، «معنای مفهومی» و «معنای عملکردی» می‌توان برشمرد: الف. «معنای نحوی» به چگونگی قرارگیری حسینه‌ها در محیط و شهر به‌مثابه دستور زبان نحوی اشاره دارد؛ ب. «سطح مفهومی» معنا به هنجارها، ارزش‌ها و نگرشی که حسینه‌ها ارائه می‌کنند، اطلاق می‌شود که منتج از باورهای مردمی و اعتقادات شیعه به سرور و سالار آزادگان جهان امام حسین (ع) است؛ ج. «معنای عملکردی» را به استفاده‌کنندگان از محیط حسینه‌ها و تکایا و نوع بهره‌برداری مردم ربط پیدا می‌کند که نمونه آن را می‌توان هر سال در ایام عزاداری حسینی در حسینه‌ها و خیل حضور و ارتباط مردم با این فضاها دریافت.

۲. مبانی نظری پژوهش

۱. ۲. تعاملات اجتماعی

تعاملات اجتماعی به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین نیازهای انسان و الزامات ایجاد هویت بومی، نیازمند عرصه‌هایی با کیفیت اجتماع‌پذیری است (Cranshaw et al. 2012; Holland et al. 2007). فضاهای شهری بستر و عرصه این تعاملات اجتماعی هستند و شهرها ملزم به ایجاد مکان‌هایی این‌چنینی و متشکل از فعل و انفعالات اجتماعی کاربرانشان هستند تا بتوان از این طریق حس تعلق و دلبستگی ایشان را ارتقا بخشید (احقر و رادفر ۱۳۹۴). تعاملات اجتماعی نوعی از کنش متقابل هستند؛ این کنش به معنی گفت‌وگو و مکالمه معنی‌دار، جهت‌دار و آگاهانه بین انسان با فضا، انسان با انسان، انسان با محیط است. کنش اجتماعی به رابطه انسان با انسان و پرتنگ بودن بُعد اجتماع در این مفهوم پرداخته و این مستلزم فضایی است که امکان بروز این کنش درون آن فراهم آمده باشد (حبیبی ۱۳۷۹). فضای حسینه به‌عنوان فضای جمعی تعامل‌پذیر و همچنین به‌عنوان عرصه عمومی، زمانی می‌تواند تبدیل به یک مکان مساعد برای تعاملات اجتماعی شود که:

- جذب بسیاری از بازدیدکنندگان را برای انجام فعالیت‌های خود به همراه داشته باشد (Whyte 1980)؛
- طیف گسترده‌ای از فعالیت‌ها در آن رخ دهد (Gehl 2002)؛
- مناسب برای تفریح و سرگرمی بوده و اجتماع‌پذیر باشد (PPS 2000)؛
- دموکراتیک و بدون تبعیض، در دسترس برای همه مردم و در همه سطوح سنی باشد (Carr et al. 1992)؛
- و در آخر مبتنی بر مجموعه‌ای از خاطرات جمعی و اقدامات فرهنگی باشد (Kriby 2008).

بررسی تعاملات اجتماعی در فضای جمعی ای مانند حسینیه، حکایت از وجود دو دسته از تعاملات اجتماعی در این نوع از فضاها دارد. اولی تعاملات اجتماعی سازمان یافته که نیازمند برنامه ریزی و مدیریت قبلی اند، برگزاری مراسم آیینی در فضای حسینیه یکی از این نوع تعاملات است و دسته دوم تعاملات اجتماعی تصادفی هستند که نیازی به برنامه ریزی قبلی برای بروز خود ندارند (مثل گفت و گو). تعاملات اجتماعی تصادفی خود به دو گروه تعامل روزمره (عادی) و تعامل ناگهانی قابل دسته بندی است (با اقتباس از Dines and Cattell 2006) (جدول ۱).

اگر از تعاملات اجتماعی به عنوان بروز فعالیت های جمعی یا کنش پویا میان دو یا چند نفر در فضاهای جمعی شهر یاد شود، با دانستن اینکه فعالیت ها وابسته به حضور دیگران هستند؛ می توان از دسته بندی دیگری نظیر تعاملات فعال (صحبت کردن، سلام و احوال پرسی کردن) و تعاملات منفعل (تماشا کردن مردم و گوش دادن به صحبت های مردم) در فضای حسینیه ها یاد کرد (با اقتباس از Gehl 2002).

جدول ۱: دسته بندی از تعاملات موجود و وسیله سنجش آن ها در فضای حسینیه
(با اقتباس از Dines and Cattell 2006 و Gehl 2002)

تعاملات اجتماعی					
تعاملات اجتماعی سازمان یافته			تعاملات اجتماعی تصادفی		
-			ناگهانی		
منفعل			روزمره (عادی)		
فعال		منفعل		فعال	
ابزار سنجش					
یادداشت برداری، نقشه برداری، نقشه برداری (تهیه نقشه های رفتاری)		یادداشت برداری، نقشه برداری، نقشه برداری (تهیه نقشه های رفتاری)		عکس برداری، نقشه برداری، نقشه برداری (تهیه نقشه های رفتاری)	

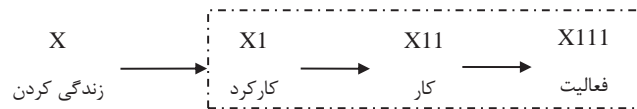
در سازمان دهی فضایی اجتماع پذیر، امکان تماس چهره به چهره وجود دارد و فاصله فضاهای تعامل و ارتباطی یا نشست، در حد فاصله فضاهای اجتماعی - مشورتی تقلیل پیدا می کند (لنگ ۱۳۸۴، ۴۶). فضایی که موجب تشویق و ترغیب تعاملات اجتماعی می شوند (Hall 1982)، مکانی است برای مکاشفه یا به عبارتی حیطه امکانات گوناگون و چهره به چهره شدن؛ جایی که انسان ها در آن به مبادله اندیشه و احساسات خود با یکدیگر می پردازند (شولتز ۱۳۸۴). در نتیجه فضایی اجتماع پذیر است که بتواند اجتماع مردمی را در بسیاری از ساعات شبانه روز به صورت طولانی مدت در خود داشته باشد. این چنین فضایی در درجه اول امکان برخورد اجتماعی و در نتیجه ارتباط و تعاملات اجتماعی را به همراه دارد (مشاهده افراد، گفت و گو و... در طول این رابطه به وجود می آید). این فضا زمینه ساز تجربه اندوزی، مبادله احساس و اندیشه است (شجاعی و پرتوی ۱۳۹۴). از همین رو باید اجتماع پذیری را مؤلفه ای از بعد اجتماعی فضا دانست که به نحوه چگونگی جمع شدن کاربران در فضا می پردازد و یا به نوعی قابلیت شرکت مؤثر در تعامل با دیگران را مطرح می کند.

از این رو اجتماع پذیری و تعامل پذیری را می بایست از الزامات حسینیه به عنوان یک فضای جمعی دانست تا موجب تشویق و ترغیب رفتارهای اجتماعی و جمعی گردد؛ رفتارهایی که برگرفته از آیین های جمعی (آیین های تقویت) - عزاداری برای امام سوم شیعیان - بوده و از قاعده و قانون خاصی پیروی می کنند (دارای الگو و قاعده مندند). لذا معنی دار شدن رفتارها سبب می شود تا آن ها در نقش کنش اجتماعی ظاهر شده و به نوعی با توصیف فعالیت ها در سطوح مختلف به دسته بندی از رفتارهای معین و مشخصی کمک کنند.

۲.۲ الگوی کارکرد فضا

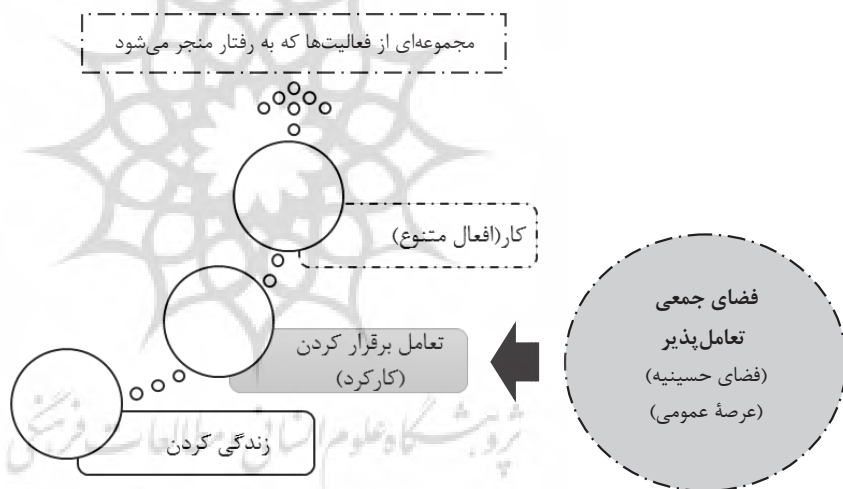
کارکرد، به کار^۲ یا کارهای متمایز ثمربخش با نتایج معین و قابل تعریف گفته می شود؛ منظور از کار در اینجا زنجیره ای از فعالیت ها که منجر به تحقق یک نتیجه می شود، گفته می شود. فعالیت ها^۳ نیز زنجیره ای از اعمال هستند که یک کارکرد را شکل می دهند (دانشگاه صنعتی شریف ۱۳۹۱). با توجه به تحقیقات صورت گرفته در علوم مختلف، می توان واژه کارکرد را سلسله مراتبی از اعمال تعریف کرد؛ به طوری که کارکرد از مجموعه ای از کار و هر کار از

مجموعه‌ای از فعالیت^۴ تشکیل شده است. همچنین می‌توان برای آن‌ها سلسله‌مراتبی قائل شد و حوزه «اعمال» مطرح (کارکرد، کار، فعالیت) در پژوهش حاضر و جایگاه هر کدام را مشخص کرد (تصویر ۱).

تصویر ۱: سلسله‌مراتب مفهومی اعمال مطرح در پژوهش

بر این اساس و همان‌طور که در (تصویر ۲) نشان داده شده است، فضای حسینی به‌عنوان مصداقی از یک فضای جمعی و همچنین به‌عنوان یک عرصه عمومی در صورتی تبدیل به یک فضای جمعی می‌شود که دارای کیفیت اجتماع‌پذیری باشد. کارکرد مطرح در این فضا، «تعامل برقرار کردن» است که در مرتبه دوم از سلسله‌مراتب کارکردها قرار گرفته که به فعالیت‌هایی منتج می‌شود و در نهایت نمود و بروز بیرونی تک‌تک فعالیت‌ها به رفتارهایی برای استخراج الگوی نهایی تبدیل خواهد شد.

تصویر ۲: سلسله‌مراتب مفهومی کارکرد عام به‌خصوص در فضای جمعی

فعالیت‌های انسانی در محیط شهری از نظر بستر بروز بر دو نوع هستند: فعالیت‌های درون‌فضا و فعالیت‌های برون‌فضا. فعالیت‌های برون‌فضا از انواع فعالیت‌هایی هستند که در عرصه عمومی به وقوع می‌پیوندند و در حالت کلی سه طیف متفاوت را شامل می‌شود (فعالیت‌های اختیاری/اجباری و اجتماعی) (Gehl 1987). در پژوهش حاضر تأکید بر فعالیت‌های اجتماعی است که در بستر برون‌فضا رخ می‌دهد.

همچنین فعالیت‌ها را از حیث کمیت و کیفیت، حالت، مقیاس و مانند آن‌ها برحسب پنج مشخصه قابل بررسی می‌دانند: ۱. نوع فعالیت، ۲. تراکم فعالیت، ۳. تمرکز فعالیت، ۴. مقیاس فعالیت، ۵. زمان فعالیت. از جنبه‌های دیگر، فعالیت‌های شهری را می‌توان از حیث نحوه استقرار به دو دسته فعالیت‌های رسمی و فعالیت‌های غیررسمی تقسیم کرد و الگوی هر یک و ارتباط آن‌ها را در تحلیل فعالیت‌ها مورد توجه قرار داد. فعالیت‌های رسمی که در مکانی معین و به‌ثبت‌رسیده جریان دارند، به‌طور پیش‌اندیشیده از سوی مسئولان شهر و طبق مقررات و ضوابط، وضعی روشن دارند، حال آنکه فعالیت‌های غیررسمی در مکان فیزیکی به‌ثبت رسیده انجام نمی‌شوند بلکه در فضای عمومی شکل می‌گیرند (پارسی ۱۳۸۱).

با تمامی این تفاسیر، آنچه اهمیت دارد، توجه به نظام فعالیت‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین وجوه و عناصر هویت و محتوای فضاهای جمعی در شهر است که تنها از طریق شناخت الگوی انتظام آن و پیوندهای اساسی میان آن‌ها می‌توان آن را سنجش و در طراحی فضای جمعی به کار بست. برای شناخت این الگوها باید به بررسی نحوه انجام فعالیت‌ها، یعنی رفتار مردم در محیط پرداخت. نحوه انجام یک فعالیت را رفتار گویند. رفتار انسانی برآیندی از انگیزه‌ها و نیازهای فرد، قابلیت محیط، تصویر ذهنی فرد از دنیای خارج ناشی از ادراک او و معنایی است که این تصویر برای او دارد (خطیبی ۱۳۹۲).

یکی از جنبه‌های مهم تقسیم‌بندی رفتارها، دسته‌بندی بر اساس انگیزه انجامشان است. بر این اساس می‌توان انواع رفتار را به رفتارهای خودآگاه و ناخودآگاه تقسیم کرد. همچنین رفتارها را می‌توان بر مبنای رابطه «انسان» با «محیط» به دو نوع رفتارهای «فضایی» و «غیرفضایی» تقسیم کرد (پاکزاد و بزرگ ۱۳۹۳؛ لطیفی و سجادزاده ۱۳۹۴). رفتارهای فضایی آن دسته از رفتارهایی هستند که در فضا و متأثر از نوع فضا انجام می‌شوند. حال آنکه رفتارهای غیرفضایی، رفتارهایی هستند که در ارتباط بین انسان‌ها به وجود می‌آیند و فارغ از فضا و شرایط محیط پیرامون مورد بررسی قرار می‌گیرند.

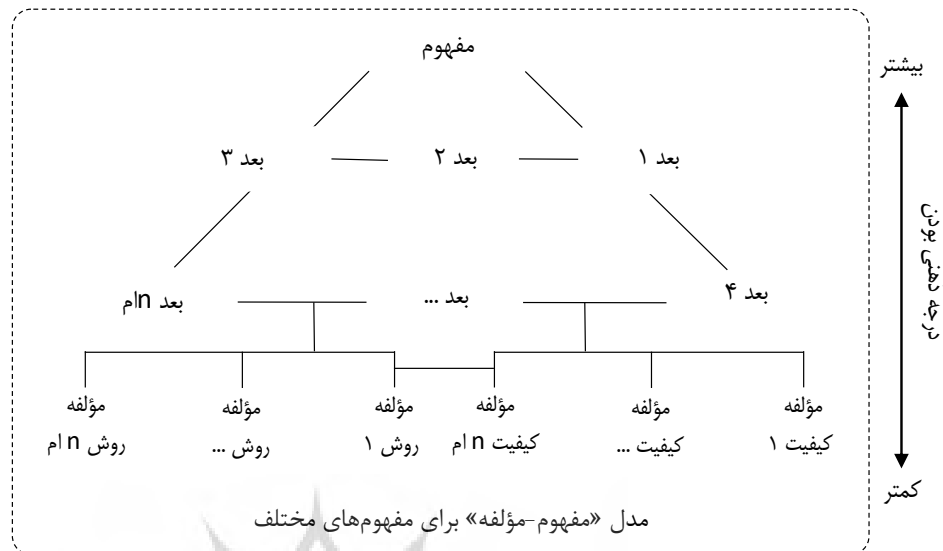
جدول ۲: دسته‌بندی از فعالیت‌ها و رفتارهای منتخب و وسیله سنجش آن‌ها در فضای حسینه

فعالیت‌های انسانی در فضای جمعی (فضای حسینه)	منبع	شیوه ثبت الگوهای رفتار	فنون ثبت الگوهای رفتار	ابزار ثبت الگوهای رفتار
فعالیت‌های برون‌فضا (خارجی)	Gehl 1987			
فعالیت‌های اجتماعی	Gehl 1987			
فعالیت‌های فردی	پاکزاد ۱۳۸۵	فعالیت‌های گروهی		
رسمی	پارسی ۱۳۸۱	غیررسمی	مداخله‌گر	عکس‌برداری
غیررسمی		رسمی	غیرمداخله‌گر	یادداشت‌برداری
رفتار	منبع		مشاهده	نقشه‌برداری
رفتار فضایی	لطیفی و سجادزاده ۱۳۹۴		مصاحبه	
رفتار فردی	پاکزاد و بزرگ ۱۳۹۳	رفتار اجتماعی		
خودآگاه	ناخودآگاه	خودآگاه	ناخودآگاه	شولتز ۱۳۹۴

در این پژوهش به‌منظور دستیابی به مؤلفه‌های سازنده رفتار از مدل «مفهوم-مؤلفه» استفاده شده است. ساختن مفهوم امری انتزاعی برای فهمیدن امر واقعی است، در هر مفهوم‌سازی به همه جنبه‌های واقعیت (ابعاد) در سطوح پایین‌تر اشاره می‌شود. پس از آن، مؤلفه‌هایی تعریف می‌گردند که به کمک آن‌ها می‌توان ابعاد مفهوم را اندازه‌گیری کرد که در قالب مؤلفه‌های کیفیت و مؤلفه‌های روش بررسی خواهند شد. منظور از مؤلفه روش کارکرد به‌کارگرفته‌شده از ابعاد مورد نظر است که در این پژوهش این مؤلفه در تمامی مفاهیم مشترک در نظر گرفته شده است. حال آنکه مؤلفه کیفیت جنبه‌ای از یک بعد است که مجموعه‌ای از صفات را می‌توان به آن نسبت داد.

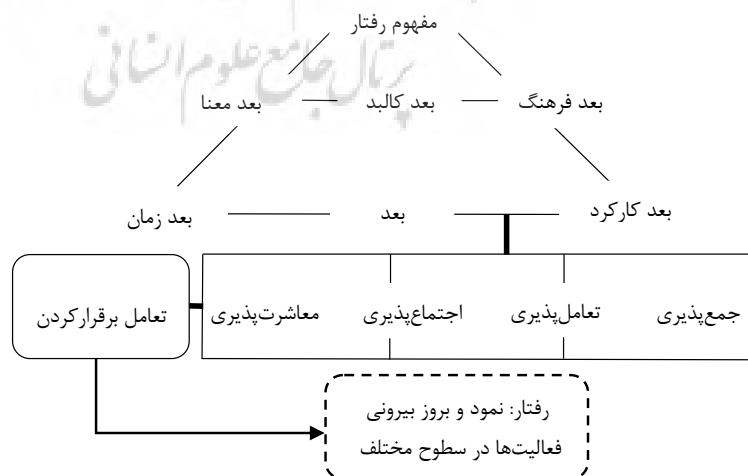
پس از ارائه مبانی نظر و فهم‌سازی هر مفهوم، تعاریف مربوط به هر یک استخراج گردید و سپس رابطه بین هر مفهوم با جنبه‌های آن (ابعاد و مؤلفه‌ها و...) پی گرفته شد. در ادامه تلاش شد تا با تطبیق این دو با یکدیگر، مدل خاص مربوط به هر مفهوم بر اساس روند تشریح‌شده ارائه گردد. بر اساس آنچه بیان شد، فهم‌سازی مفهوم «رفتار» و ارتباط آن با عزاداری به‌عنوان یک آیین جمعی برای دستیابی به مدل مفهوم رفتار، از این امر مستثنا نبوده و به‌طور اخص نیاز به بررسی ابعاد و مؤلفه‌های سازنده آن را دارد.

در این راستا مطالعه «عزاداری کردن» به‌عنوان مصداقی از آیین جمعی در محرم، گامی مؤثر در دستیابی به

تصویر ۳: روند مؤلفه‌سازی عینی از مفهومی‌های ذهنی (برگرفته از کیوی و کامینهود ۱۳۷۰، ۱۱۵)

مدل مفهوم رفتار در این پژوهش است. مراسم محرم در جای‌جای ایران برگزار می‌شود و در هر جا با اینکه از اصول ثابتی پیروی می‌کند، صورتی ویژه به خود می‌یابد که برگرفته از فرهنگ و هویت آن منطقه است (امین‌زاده ۱۳۸۶). هنگام اجرای آیین‌های عاشورایی، فعالیت‌های معمول در فضاهای شهری که در طول زمان‌های دیگر در جریان‌اند، به یک‌باره چهره‌ای دیگر به خود می‌گیرند. کاربری‌های ثابت موجود در این فضاها دست از فعالیت می‌کشند و همگی با یکدیگر به اجرای رفتارها و فعالیت‌های متفاوت آیینی می‌پردازند، یا به نظاره آن می‌نشینند. مهم‌ترین وجه بارز این دگرگونی در رفتار، «آزادی فعالیت» شهروندان در فضای شهری است. با توجه به تعاریف ذکر شده و زمینه‌های توجه اندیشمندان و نظریه‌پردازان در هر تعریف از آیین جمعی، ارتباط ابعاد مطرح در تعاریف و مؤلفه‌های کیفیت از این ابعاد در مدل پیشنهادی «مفهوم- مؤلفه» از «رفتار» در نمودار (۴) ارائه می‌شود؛ نکته حائز اهمیت توجه اکثریت نظریه‌پردازان به مؤلفه «روش» تعامل برقرار کردن» در این مفهوم است که این عمل (کارکرد) در سطح معینی از کارکردها در دهه اول محرم (زمان مورد پژوهش) در فضای حسینه‌ها مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

تصویر ۴: مدل پیشنهادی «مفهوم- مؤلفه» از «رفتار»

فضای حسینییه زمینه مشترکی است که مردم در آن بتوانند فعالیت‌های عملکردی و آیینی را که منجر به پیوند بینشان می‌شود، انجام دهند. در نمودار (۵) ارتباط ابعاد مطرح در تعاریف از حسینییه نشان داده شده است. تعامل برقرار کردن به‌عنوان یک کارکرد مطرح در سطح معینی درون فضای حسینییه می‌تواند به خردکارکردهایی تقسیم شود. این خردکارکردها دارای دسته‌بندی متعددی هستند. همچنین دسته‌بندی فعالیت‌ها باید به‌گونه‌ای باشد که به‌طور همبسته بتواند رفتار مردم را با مقصود معین نشان دهد. نمودار فعالیت‌ها باید دقیق و نشان‌دهنده هم‌پوشی و سازمان زمانی باشد. به این ترتیب نمودار فعالیت‌ها، الگوی موجود رفتار را بیان خواهد کرد. این الگوی کارکرد رفتار نشان‌دهنده نحوه و چگونگی رفتار مردم در فضا را مشخص می‌کند و شامل تعاملات انسان با انسان و انسان با فضا است.

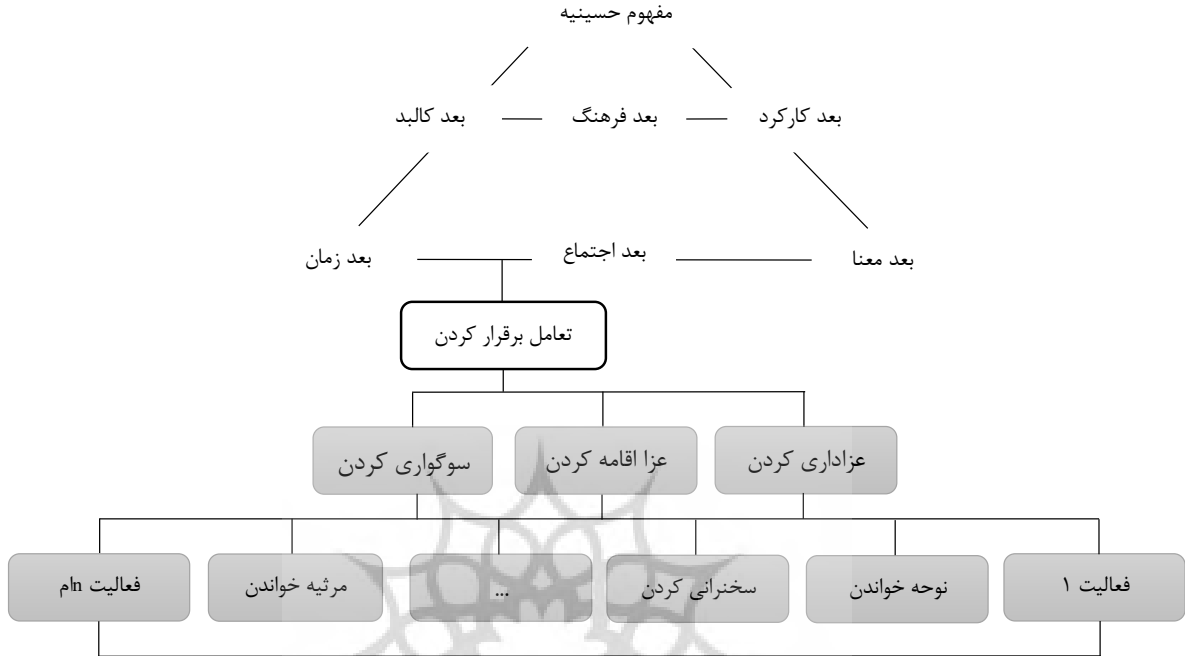
مبانی نظری این پژوهش به‌صورت یک مدل مفهومی شامل «مفهوم، ابعاد، مؤلفه و وجوه» در جهت بررسی تحلیلی پژوهش، نشان داده شده است. فعالیت‌های رسمی و غیررسمی در جوامع مختلف تعاریف متفاوتی دارد. این تعاریف نشأت‌گرفته از بینش‌ها و باورهای مردم است. آنچه اهمیت دارد این است که طراحی فضای جمعی باید متناسب با ارزش‌ها و فرهنگ حاکم بر همان جامعه صورت گیرد. نظام فعالیت‌ها مهم‌ترین وجه و عنصر شخصیت و محتوای فضای شهری است و تنها از طریق شناخت الگوی انتظام آن و پیوندهای اساسی میان آن‌ها می‌توان آن را تحلیل و در بازطراحی فضای شهری به کار گرفت. برای شناخت این الگوها باید به بررسی نحوه انجام فعالیت‌ها، یعنی رفتار مردم در محیط پرداخت. همان‌طور که در (تصویر ۵) مشاهده می‌شود، با کمک مرور معانی و ادبیات مربوط، تمام کارکردهای مطرح در فضای حسینییه در زمان مشخص شده استخراج گردیدند و در میان تمام فعالیت‌های مطرح در فضای حسینییه در دهه اول محرم، کارهای «عزاداری کردن، عزا اقامه کردن و سوگواری کردن» با توجه به ماهیت و عمومی بودنشان در مرتبه سوم از سلسله‌مراتب کارکردها قرار می‌گیرند. این کارها به نوعی دربرگیرنده مجموعه‌ای از فعالیت‌هایی در مرتبه چهارم می‌باشند؛ و برای به‌دست‌آوردن الگوهای رفتار با شیوه مشاهده حضوری و برداشت‌های متوالی (در ده روز/ شب اول محرم) تمامی فعالیت‌های مطرح در این زمینه احصا گردید.

جدول ۳: معنی و مفهوم فعالیت‌های عزاداری کردن، عزا اقامه کردن و سوگواری کردن

فعالیت	معنی	مفهوم
عزاداری کردن	- برپا داشتن مراسم عزا - سوگواری کردن - ماتم گرفتن	برپا داشتن مراسم عزا به همراه سوگ و ماتم در ایام مختلف (به‌ویژه محرم و صفر) این عمل، که زنده نگه داشتن هدف حسینی و فرهنگ عاشورا است، به‌صورت گریه، تشکیل هیئت‌ها و دسته‌های سوگواری، سینه‌زنی، زنجیرزنی، شور و نخل‌برداری و...
عزا اقامه کردن	- عزا تشکیل دادن - عزا بنیاد کردن - قائم کردن - برپا ساختن	برپا داشتن مراسم عزا به همراه سوگ و ماتم در ایام مختلف (به‌ویژه محرم و صفر) این عمل، که زنده نگه داشتن هدف حسینی و فرهنگ عاشورا است، به‌صورت آماده‌سازی فضای حسینی‌ها و تمام شهر در شکل سیاه‌پوش کردن، برپایی ماکت و موب‌های حضرت عباس و امام حسین(ع)، مراسم شام غریبان و همایش شیرخوارگان و...
سوگواری کردن	- ماتم‌داری - سوگ، ماتم - مرثیه‌خوانی - نوحه‌خوانی	برپا داشتن مراسم عزا به همراه سوگ و ماتم در ایام مختلف (به‌ویژه محرم و صفر) این عمل، که زنده نگه داشتن هدف حسینی و فرهنگ عاشورا است، به‌صورت برپایی مجالس ذکر، سرودن مرثیه، نوحه‌خوانی، گریستن و گریاندن، ذکر مصیبت، مجالس وعظ و روضه‌خوانی و...

جدول ۴: مبانی نظر پژوهش

مصداق	مفهوم	ابعاد	مؤلفه	وجه
				نوع
				تراکم
فضای حسینییه مصداق یک فضای جمعی	فضا	کارکرد	الگو	تمرکز
				مقیاس
				زمان

تصویر ۵: مدل پیشنهادی «مفهوم- مؤلفه» از «حسینیة»

۳. روش پژوهش

در پژوهش حاضر با توجه به گستردگی مباحث، از روش‌های متنوعی استفاده شده است. در مرحله پژوهش نمونه‌ها، عمل «شناختن» با روش علمی و نگرش قیاسی (کل به جزء) به کار گرفته شد و نمونه‌ها با شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. این مرحله مبتنی بر نظریه سیستم‌ها و نظریه گراف با تبعیت از اصل سلسله‌مراتب انجام شد. در مرحله بعد، اطلاعات مربوط به برگزاری و نوع آیین‌های سوگواری و بزرگداشت شهیدان کربلا در تفت مطالعه شده است. به‌نحوی که با بهره‌گیری از آثار مورخان، وقف‌نامه‌ها، تصویرهای قدیمی و پژوهش‌های میدانی سیر تغییر و تحولات تاریخی بررسی شده است. به‌علاوه به‌منظور سنجش نمونه‌های مورد مطالعه از نقشه‌ها، عکس هوایی و پیمایش میدانی استفاده شده است. بر اساس مجموعه اطلاعات جمع‌آوری شده در تفت برگزاری آیین‌های عزاداری ماه محرم سابقه‌ای طولانی دارد، که شامل مجموعه‌ای از شیوه‌های مختلف عزاداری است. برای شناخت تأثیرات آیین بر فضای حسینی‌ها، ناگزیر از شناخت فرهنگ مردمی هستیم که این آیین برآمده از آن‌ها و در میان آن‌هاست. به‌علاوه از آنجا که مشاهده و پیمایش میدانی از بهترین ابزارهایی است که می‌توان به آگاهی و دانش محیط دست یافت، در این پژوهش سعی شد تا با حضور در میان مردم در زمان برگزاری مراسم‌های محرم، اطلاعات مستند و مکفی درباره نمونه‌های مورد مطالعه و ویژگی رفتارها و آیین‌ها از آن‌ها به دست آید.

از همین رو روشی که به‌منظور پیمایش و تحلیل یافته‌های این پژوهش اتخاذ شده، کیفی بوده و هدف آن توصیف واقعیت‌های محیطی اجتماعی از دیدگاه افراد است، نه از دیدگاه مشاهده‌کننده، و بر این عقیده استوار است که تجربه بهترین ابزار درک رفتارهای اجتماعی است که با تبدیل شدن به یک «شاهد عینی» می‌توان به توصیف و روایت و تحلیل موضوع پرداخت. با حضور در مراسم‌های عزاداری و همراهی دسته‌ها در طول محرم و همراه با آن مطالعه اسناد کتابخانه‌ای مرتبط، تلاش شد که اطلاعاتی درباره تعداد و مشخصات محلات و مراکز آن‌ها و

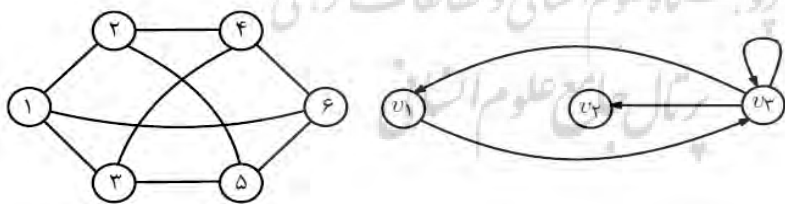
همچنین تکایا و حسینیه‌ها و نقشه حرکت مسیرهای عزاداری و رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی شهر تفت به دست آورده شود.

رفتارنگاری در پژوهش حاضر به دو صورت رفتارنگاری ایستگاهی و حرکتی انجام گرفته است. در رفتارنگاری ایستگاهی از چهار نوع ثبت رفتار، قلمروپایی و ثبت آثار ناشی از رفتار (ردگیری) و عکس برداری استفاده شده است (گل و سوار ۱۳۹۴) (استفاده از تکنیک عکس برداری به این صورت که با توجه به وسعت فضاهای مورد مطالعه، بین یک تا سه دوربین به‌طور هم‌زمان برای عکس برداری مورد استفاده قرار گرفته، کادرها به ترتیبی انتخاب شدند که حتی‌الامکان تداوم لازم در هر فضا پدید آمده و به این ترتیب امکان بررسی رفتارها به‌طور مداوم در طول چند کادر فراهم شد. به‌علت ماهیت و هدف این پژوهش ده روز اول ماه محرم در جهت ثبت رفتارها برای رسیدن به الگوهای رفتار انتخاب شده است؛ که عکس برداری به‌صورت تصادفی در ساعات مختلفی از شبانه‌روز در هشت روز اول و به‌طور کامل در روز نهم و دهم انجام گرفته است.

۴. نظریه مبنا

نظریه مبنا در این پژوهش، نظریه گراف است. این نظریه شاخه‌ای از ریاضیات است که درباره گراف‌ها بحث می‌کند. این مبحث در واقع شاخه‌ای از توپولوژی است که با جبر و نظریه ماتریس‌ها پیوند مستحکم و تنگاتنگی دارد (بی. وست ۱۳۸۱). گراف مجموعه‌ای از رأس‌هاست، که توسط خانواده‌ای از زوج‌های مرتب که همان یال‌ها هستند به هم مربوط (وصل) شده‌اند (حاجی‌بابا ۱۳۹۶). از نقاط برای نشان دادن رؤس و از کمان یا خط راست برای کشیدن یال بین رؤس استفاده می‌شود. مهم‌ترین کاربرد گراف الگوسازی پدیده‌های گوناگون و بررسی روی آن‌هاست. یک گراف G می‌تواند به‌عنوان یک جفت (E, V) تعریف شود که V مجموعه‌ای از رأس‌هایی است که گره‌ها را نشان می‌دهد و E مجموعه‌ای از لبه‌هایی است که نشان‌دهنده ارتباط بین گره‌هاست (Pavlopoulos et al. 2011).

در نظریه گراف، یک مسیر «Path» در گراف دنباله‌ای از رأس‌هاست، به‌طوری که از هر رأس به رأس دیگر در این دنباله یالی وجود داشته باشد. به عبارت دیگر مسیر، گشتی بین رأس‌های u و v است که رأس تکراری (و طبعاً یال تکراری) نداشته باشد. به تعداد یال‌های ورودی به هر رأس، درجه ورودی آن رأس و به تعداد یال‌های خروجی از هر رأس، درجه خروجی آن رأس گفته می‌شود (جلایق ۱۳۹۴).

تصویر ۶: نمونه‌ای از گراف (جلایق ۱۳۹۴)

بر مبنای نظریه فوق و بررسی‌های صورت‌گرفته در پژوهش حاضر، کارکردهای مطرح در دهه اول محرم با توجه به دسته‌بندی‌های مشخص‌شده را می‌توان در قالب گراف‌هایی نشان داد؛ به‌طوری که هر گره معرف یک فعالیت و هر یال از گراف معرف ارتباط بین فعالیت‌ها باشد. این گراف‌ها در اصل نحوه ارتباط بین فعالیت‌ها را نشان می‌دهد و معرف الگویی است که مخاطب می‌تواند از هر کارکرد تجربه کند. بدین صورت از دیدگاه این نظریه، ارتباط بین فعالیت‌ها بیش از آنکه در خصیصه‌های فضا به‌صورت انفرادی قابل تعریف باشد در ارتباطات موجود بین فعالیت‌های یک فضا و در سطوح بالاتر آن قابل درک و تعریف است.

۵. نمونه‌های مورد مطالعه

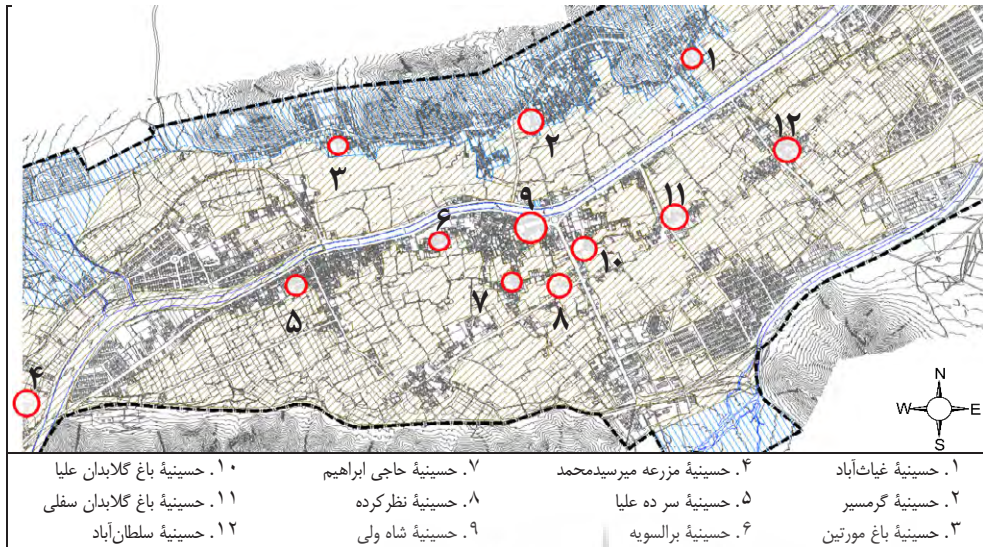
شهر تفت مرکز شهرستان تفت از شهرستان‌های استان یزد است که در فاصله تقریبی ۲۰ کیلومتری از شهر یزد به‌عنوان مرکز استان قرار گرفته است. این شهر در دامنه شیرکوه و در دره‌ای سیلابی واقع شده است. موقعیت طبیعی دو رشته‌کوه و رویارویی دامنه‌های آن‌ها در برابر هم، شرایط ویژه تابش آفتاب و همچنین عبور مسیل در میان شهر تفت، دو ناحیه متمایز آب‌وهوایی بسیار کوچک یا خرده‌اقلیم «گرمسیر و سردسیر» را پدید آورده است. از این‌رو دامنه‌های واقع در جنوب مسیل (سردسیر)، پراسابه، کم آفتاب و سرد (نثار یا سردسیر)، و در مقابل دامنه‌های واقع در شمال مسیل (گرمسیر)، آفتاب‌گیر و گرم (پناه) است (پویا ۱۳۸۰).

شهر تفت از بیست محله بزرگ و کوچک با بافتی روستایی تشکیل می‌شده است که به‌واسطه نوع معیشت و منابع مشترک (آب و زمین) دارای پیوندی تاریخی با یکدیگر بوده و همواره به‌صورت یک مجموعه عمل می‌کرده‌اند. هنوز هم بخش مهمی از بافت فیزیکی شهر نیز با بافت‌های قدیمی روستایی است که هنوز ساختارهای دیرین را حفظ کرده و بخشی از بافت تاریخی شهر را تشکیل می‌دهند. شهر تفت تحت‌تأثیر عوامل بیرونی (ناشی از نفوذ توده‌های هوای مختلف بزی و بحری) و عوامل درونی (ناشی از قرارگیری در ایران مرکزی، استقرار در دشت اردکان و محصور شدن توسط ارتفاعات پیرامون، ارتفاع کم، پایین بودن عرض جغرافیایی و به‌عبارتی، واقع شدن در کمربند خشک، نزدیکی به کویرهای لوت و مرکزی و...)، دارای اقلیم خاص با تغییرات روزانه، ماهانه، فصلی و سالانه در پارامترهای مختلف دما، بارش، رطوبت و... است (کریاس بنا ۱۳۹۳) که آن را تبدیل به شهری مملو از باغات و اراضی کشاورزی در دل کویر کرده است.

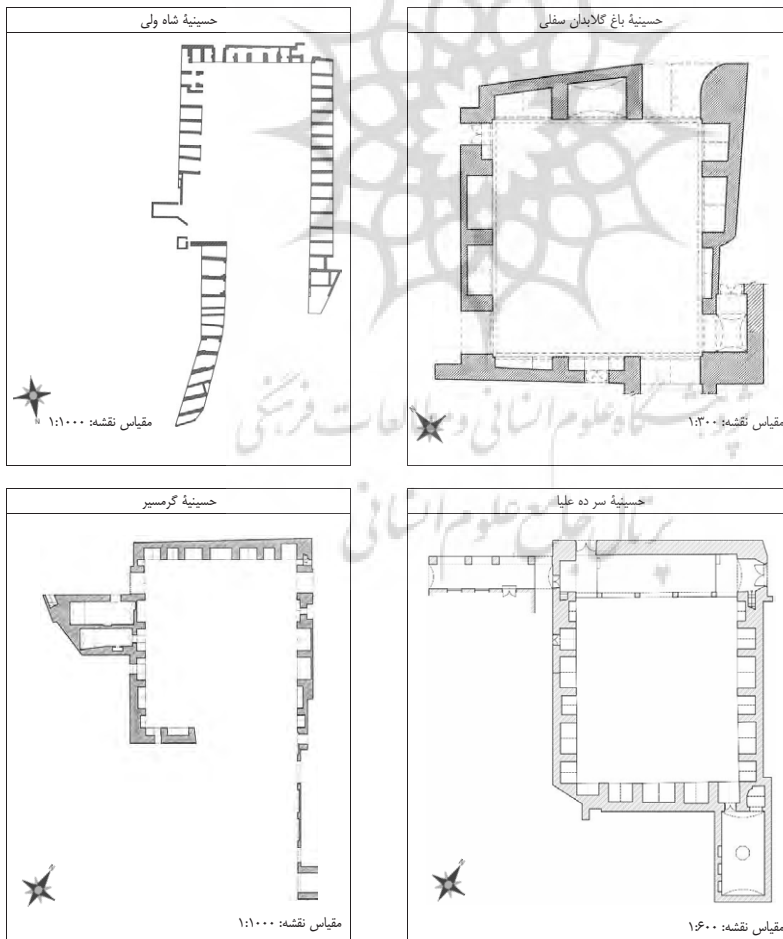
شهر تفت همچون دیگر شهرها و روستاهای استان یزد، در میان تمامی سنن و آیین‌های ماندگار گذشته، در برگزاری آیین‌های عزاداری ماه محرم و به‌ویژه ایام سوگواری دهه اول این ماه، مراسم و رسوم خاص خود را داشته و در این ایام غرق در عزای ماتم شده و با شور و هیجانی خاص به عزاداری اهل بیت می‌پردازند. در چند روز تمامی محلات قدیمی و جدید این شهر سیاه‌پوش شده و به شکل حسینیه‌ای درمی‌آیند. حسینیه‌ها در این شهر علاوه بر کارکرد معمول خود به‌عنوان یک فضای باز جمعی در طول سال که بخشی از ساختار عرصه‌های عمومی شهر را تشکیل می‌دهند، در ایام ویژه و بنا به مناسبت‌های مختلف نیز استفاده‌های مختلفی همچون عزاداری عاشورا، نخل‌آرایی و نخل‌برداری، روضه‌خوانی و دعاخوانی نیز صورت می‌گیرد.

علاوه بر شهرت معنوی شهر تفت به آیین نخل‌برداری که بر اساس آن تفت طی دهه‌های اخیر خود را به محمل برگزاری یکی از بزرگ‌ترین مراسم آیینی مذهبی ایران که همان نخل‌برداری در ظهر عاشورا است بدل ساخته است، از دیگر دلایل انتخاب این شهر و حسینیه‌های آن به‌عنوان نمونه مورد مطالعه در این پژوهش ارتباط شاخص و تنگاتنگ میان مراسم و رفتارهای آیینی و مذهبی (از قبیل چاووشی، روضه‌خوانی، تعزیه، عزاداری) با کالبد فضای حسینیه‌های این شهر است. این امر منجر به شکل‌گیری الگوهای خاصی از نظام رفتاری در ایام عزاداری در فضای داخل حسینیه‌های این شهر و حتی فضاهای پیوسته و هم‌جوار با آن‌ها شده است.

با توجه به معیار «فضای باز عمومی بودن - فضای جمعی بودن» در انتخاب نمونه‌های مورد مطالعه در این پژوهش، از بین ۱۸ حسینیه (تمام جامعه آماری) موجود در شهر تفت، دوازده نمونه با شیوه هدفمند و غیرتصادفی انتخاب شدند (تصویر ۶).

تصویر ۷: موقعیت حسینیه‌های مورد مطالعه

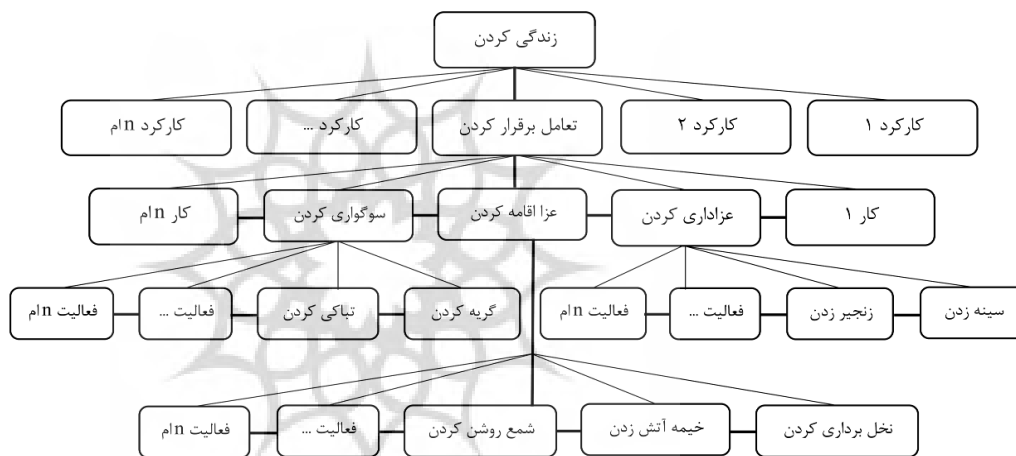

تصویر ۸: پلان نمونه‌هایی از حسینیه‌های مورد مطالعه در شهر تفت

۶. یافته‌های پژوهش

۱.۶. الگوی کارکرد فضا

از آنجا که مشاهده و بررسی حضوری تنها دریچه‌ای است که از طریق آن می‌توان به دانش نسبتاً کامل محیطی اجتماعی دست یافت، سعی شده است که با حضور مستقیم در حسینیه‌های مورد مطالعه و میان مردم، به‌خصوص در زمان برگزاری مراسم محرم، بررسی مؤلفه مورد نظر را انجام داد. در همین راستا تلاش گردید بر مبنای دسته‌بندی ارائه شده از فعالیت‌های برگرفته از آیین‌های جمعی در بازه زمانی مشخص (دهه اول ماه محرم) رفتارهای رخ داده در این پیمایش استخراج و در نتیجه الگوی مشخصی از رفتار ارائه شود. شایان ذکر است که در این مرحله بر اساس ساختار مستخرج از مبنای نظر، هریک از فعالیت‌های شناسایی شده در حسینیه‌ها در چارچوبی سلسله‌مراتبی و ذیل کارکرد و کار مربوط قرار گرفته و مطالعه شدند. مهم‌ترین این فعالیت‌های هم‌ارز در این پژوهش «عزاداری کردن، عزا اقامه کردن و سوگواری کردن» هستند (تصویر ۹).

تصویر ۹: سلسله‌مراتب کارکردهای مطرح در فضای حسینیه در دهه اول محرم

مشاهدات مذکور نشان می‌دهد که فعالیت‌ها در فضای حسینیه‌ها را می‌توان بر اساس قید مقدار (فردی/گروهی) و بر اساس قید حالت (رسمی/غیررسمی) به شرح جدول ۵ دسته‌بندی و ارائه کرد.

جدول ۵: دسته‌بندی از فعالیت‌های «فردی و گروهی» مطرح در فضای حسینیه در دهه اول محرم

فعالیت‌های فردی	فعالیت‌های غیررسمی	فعالیت‌های رسمی	فعالیت‌های فردی و گروهی
<ul style="list-style-type: none"> روضه خواندن مرثیه خواندن نوحه خوانی کردن سخنرانی کردن وعظ کردن اسپند دود کردن لباس مبدل پوشیدن 	<ul style="list-style-type: none"> ایستادن نشستن نگاه کردن گوش کردن دیدن 	<ul style="list-style-type: none"> پرچم برافراشتن سنج زدن بیرق برافراشتن طبل زدن ذبح کردن مصیبت خواندن پارچه نصب کردن 	<ul style="list-style-type: none"> شعر خواندن شبیه‌خوانی کردن چاپوش خواندن ملاحی کردن تکبیر گفتن کتیبه نصب کردن پرچم تعویض کردن
<ul style="list-style-type: none"> پذیرایی کردن نذری گرفتن فرش پهن کردن فرش جمع کردن تباکی کردن 	<ul style="list-style-type: none"> دیده شدن تماشا کردن راه رفتن خوردن آشامیدن 	<ul style="list-style-type: none"> عزاداری کردن عزا اقامه کردن سینه زدن سوگواری کردن هم‌خوانی کردن نخل برداری کردن 	<ul style="list-style-type: none"> چهل چراغ برپا کردن چهل چراغ گرداندن گهواره گرداندن شور زدن علامت گرداندن
<ul style="list-style-type: none"> بلند کردن خم شدن 	<ul style="list-style-type: none"> نذری پختن نذری دادن 	<ul style="list-style-type: none"> صحبت کردن 	<ul style="list-style-type: none"> دویدن

همچنین تعاملات اجتماعی که در این پژوهش مشتمل بر فعالیت‌هایی است که برای رسیدن به الگوی رفتار مد نظر بوده‌اند، بر اساس قید زمان (روزمره «عادی»/ناگهانی) و قید حالت (فعال / منفعل) به شرح جدول ۶ دسته‌بندی شده‌اند.

جدول ۶: دسته‌بندی از کارکرد «تعامل برقرار کردن» در فضای حسینیه در دهه اول ماه محرم

تعاملات روزمره (عادی)	تعاملات (تصادفی)	تعاملات ناگهانی
<ul style="list-style-type: none"> • تعاملات فعال • راه رفتن • صحبت کردن • دیدن • خوردن • نگاه کردن • گوش کردن 	<ul style="list-style-type: none"> • تعاملات منفعل • ایستادن • نشستن • تعاملات فعال • دعای کردن • حاجت خواستن • تباکی کردن • موبیدن 	<ul style="list-style-type: none"> • تعاملات منفعل • آشامیدن • بلند کردن • دیدن • دیده شدن • ماتم داشتن • اشک ریختن • خیم شدن • تماشا کردن • گریه کردن
- - -		
<ul style="list-style-type: none"> • تعاملات اجتماعی (تعامل برقرار کردن) • تعاملات فعال • سوگواری کردن • عزای اقامه کردن • مرثیه خواندن • نوحی خوانی کردن • وعظ کردن • نخل‌پردازی کردن • نخل‌آرایی کردن • زنجیر زدن • همایش برپا کردن • چهل‌چراغ برپا کردن • چهل‌چراغ گرداندن • پوش برپا کردن • پرچم تعویض کردن • شبیه‌خوانی کردن 	<ul style="list-style-type: none"> • تعاملات منفعل • چاوش خواندن • شور زدن • هیئت‌تشکیل دادن • علامت گرداندن • مداحی کردن • سیاه‌پوش کردن • کتیبه نصب کردن • پذیرایی کردن • نذری پختن • نذری دادن • نذری گرفتن • نماز خواندن • عزاداری کردن • روضه خواندن 	<ul style="list-style-type: none"> • تعاملات اجتماعی (تعامل برقرار کردن) • تعاملات فعال • سینه زدن • سخنرانی کردن • هم‌خوانی کردن • خیمه برپا کردن • خیمه آتش زدن • شمع روشن کردن • تعزیه خواندن • پرچم برافراشتن • سنج زدن • بیرق برافراشتن • طبل زدن • مصیبت خواندن • لباس میدل پوشیدن • صحنه گرداندن
- - -		
تعاملات منفعل		

ذکر این نکته الزامی است که دسته‌بندی فعالیت‌ها باید به گونه‌ای باشد که به‌طور همبسته بتواند رفتار مردم را با مقصود معین نشان دهد. به‌علاوه نمودار ارائه‌شده از فعالیت‌ها باید دقیق و نشان‌دهنده هم‌پوشی و سازمان زمانی آن‌ها باشد. تنها بدین طریق است که نمودار فعالیت‌ها، الگوی موجود رفتار را بیان خواهد کرد؛ که این الگو خود بیان‌کننده نحوه و چگونگی رفتار مردم در فضا بوده و شامل تعاملات انسان با انسان و انسان با فضا است. بنابراین به‌منظور شناخت الگوها باید به بررسی نحوه انجام فعالیت‌ها، یعنی رفتار مردم در محیط پرداخت (جدول ۷، ۸ و ۹).

جدول ۷: مشخصه‌های رفتارهای جمعی از حیث کمیت و کیفیت در فضای حسینیه در دهه اول محرم

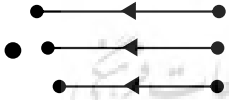

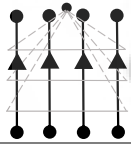

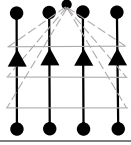

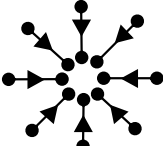

ردیف	نوع فعالیت	الگوی رفتار هر فعالیت	تراکم (رفتار) واحد سطح/تعداد	تمرکز (رفتار)	مقیاس (رفتار) ^۶	زمان (رفتار)
عزاداری کردن (کار)						
۱	هیئت تشکیل دادن	خطی	۴			روز / شب
۲	سینه زدن	خطی	۴			روز / شب
۳	زنجیر زدن	خطی	۴			روز / شب
۴	شور زدن	مرکزگرا	۴			روز / شب
۵	هم‌خوانی کردن	خطی	۴			روز / شب
۶	تعزیه خواندن	مرکزگرا	۱	دارد	۳ به ۴	روز / شب
۷	گهواره گرداندن	حلقوی	۴			روز / شب
۸	چهل‌چراغ برپا کردن	کانونی بسته	۱			روز / شب
۹	چهل‌چراغ گرداندن	خطی-حلقوی	۱			روز / شب
۱۰	علامت گرداندن	خطی-حلقوی	۱			روز / شب

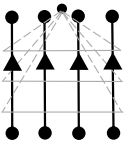

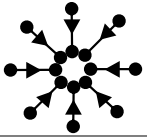

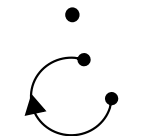

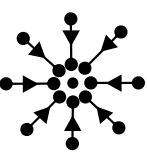

عزا اقامه کردن (کار)				
روز			۱	نخل آرایی کردن
روز			۵	نخل برداری کردن
روز			۴	نماز خواندن
روز			۴	همایش بر پا کردن
روز	۳ به ۴	دارد	۱	خیمه برپا کردن
روز			۱	خیمه آتش زدن
شب			۲	شمع روشن کردن
روز			۱	پوش برپا کردن

جدول ۸: فراوانی الگوهای کارکرد رفتار در فضای حسینیّه در دهه اول ماه محرم

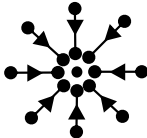

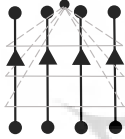

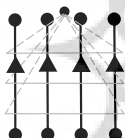

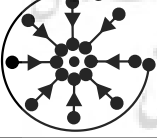
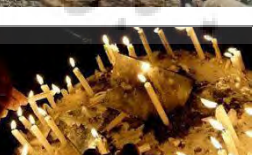
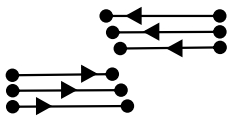

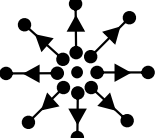
مفهوم	بعد	مؤلفه	انواع	فراوانی
			خطی	۷
			حلقوی	۲
			مرکزی	۲
رفتار	کارکرد	الگو	خطی- حلقوی	۲
			حلقوی- کانونی	۱
			کانونی باز	۱
			کانونی بسته	۳

جدول ۹: الگوهای کارکرد رفتار در فضای حسینیّه در دهه اول محرم

کار	نوع فعالیت	نوع الگوی فعالیت	تصویر فعالیت	گراف الگوی فعالیت
هیئت تشکیل دادن	خطی			
سینه زدن	خطی			
زنجیر زدن	خطی			
شور زدن	مرکزگرا			

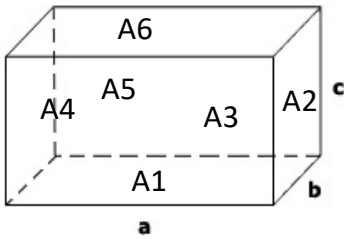
		خطی	هم‌خوانی کردن
		مرکزگرا	تعزیه خواندن
		حلقوی	گهواره گرداندن
		کانونی بسته	چهل چراغ برپا کردن
		خطی-حلقوی	چهل چراغ گرداندن
		خطی-حلقوی	علامت گرداندن

برادری کردن

کار	نوع فعالیت	نوع الگوی فعالیت	تصویر فعالیت	گراف الگوی فعالیت
عزائم کردن	نخل آرایی کردن	کانونی بسته		
	نخل برداری کردن	حلقوی		
	نماز خواندن	خطی		
	همایش بر پا کردن	خطی		
	خیمه برپا کردن	کانونی بسته		
	خیمه آتش زدن	حلقوی-کانونی		
	شمع روشن کردن	خطی		
	پوش برپا کردن	کانونی باز		

جدول ۱۰: رفتار فعالیت‌های منتخب در فضای حسینیه در دهه اول محرم

ردیف	رفتار (رفتار در فضا)
	رفتار اجتماعی
	رفتار خودآگاه
۱	چگونگی تشکیل هیئت: حرکت و توقف گروهی از مردم به صورت متوالی و خطی و رو به نوحه‌خوان، با تشریفات خاص در خیابان‌ها و کوچه‌ها در جهت اقامه عزاداری سیدالشهدا و ائمه دیگر با نوعی سازمان‌دهی مختص به فرهنگ تفت
۲	چگونگی سینه‌زنی: توقف گروهی از مردم به صورت متوالی و خطی و رو به نوحه‌خوان به طوری که دست‌ها را با ریتم خاص بر سینه زدن (گاه‌ها سینه برهنه)، همراه با زمزمه اشعار برای عزاداری سیدالشهدا
۳	چگونگی زنجیرزنی: توقف گروهی از مردم به صورت متوالی و خطی و روبه نوحه‌خوان، به طوری که زنجیر یا زنجیرها را با ریتم مشخص (۱-۳ و ۱-۳) بر سر و شانه خود زدن برای عزاداری سیدالشهدا
۴	چگونگی شورزنی: ریتم سریع حرکات از قبیل حرکات دورانی؛ به سمت مرکز دویدن همراه با بر سر زدن؛ ریتم سریع صدای طبل‌ها و سنج‌ها همراه با زمزمه کلماتی همچون «حسین حسین»
۵	چگونگی هم‌خوانی: توقف گروهی از مردم به صورت متوالی و خطی و رو به نوحه‌خوان همراه با تکرار هماهنگ نوحه یا نثرهایی با ریتمی مشخص، برای عزاداری سیدالشهدا
۶	چگونگی تمزیه‌خوانی: اجرای نمایشی مذهبی به صورتی مرکز گرا، توسط چند نفر در مرکز فضا؛ در نقش قهرمانان کربلا و با لباس‌های مخصوص و ابزار جنگی و همراه با دهل و شیپور، نیزه، شمشیر، سپر، سنج، کرنا، سرنا، خنجر، زره، مشک آب و اسب؛ به یاد حادثه عاشورا با هدف تسلیت‌گویی به‌خاطر مصیبت واقعه عاشورا
۷	چگونگی گهواره‌گردانی: حرکت و توقف عزاداران به صورت دورانی در فضای حسینیه به همراه مرثیه و گهواره به‌عنوان سمبل حضور کودک شیرخوار در کربلا و شهید شدن او با ستم یزیدیان
۸	چگونگی برپایی چهل چراغ: تجمع گروهی از داوطلبین به صورت کانونی و بسته، در مکان مشخص با هدف برپایی به کمک ابزار و وسایلی از جنس فلز به شکل جداره تکیه با چراغ یا شمعی روشن روی هر کدام از طلاقات
۹	چگونگی چهل چراغ گردانی: حرکت خطی و دورانی مسئول بلند کردن چهل چراغ و اطرافیان برای هدایت او، در فواصل معین بعد از وارد شدن به فضای حسینیه در بین خیل عظیم جمعیت در جهت اقامه عزا برای سرور سالار شهیدان، امام حسین(ع)
۱۰	چگونگی علامت‌گردانی: حرکت خطی و دورانی مسئول بلند کردن علامت در فواصل معین بعد از وارد شدن به فضای حسینیه و در بین خیل عظیم جمعیت در جهت اقامه عزا برای سرور سالار شهیدان، امام حسین(ع)
۱۱	چگونگی نخل‌آرایی: قرارگیری نخل در مرکز و سیاه پوش کردن بدنه آن با پارچه سیاه همراه با صدها شمشیر و قمه و خنجر برهنه، چند آینه بزرگ، منگوله‌ها، دستمال‌های ابریشمی رنگی و زری‌ها، توسط بسیج همگانی اهل محل به صورت مرکزی در مکان مشخص
۱۲	چگونگی نخل‌برداری: بلند کردن نخل با کمک راهنما برای هدایت کردن نخل‌کشان در حمل نخل و چرخش (۳ تا ۵ بار) حلقوی نخل در مرکز حسینیه توسط عزاداران، و سپس قرار دادن آن در مکان خود
۱۳	چگونگی نماز خواندن: جمع شدن و به صف شدن عزاداران به صورت خطی به پشت اقامه کننده نماز، با هدف شکل دادن نماز به‌عنوان محور قیام امام حسین(ع)
۱۴	چگونگی برپایی همایش (شیرخوارگان): جمع شدن گروهی از مادران و شیرخوارگانشان به صورت خطی در اولین جمعه دهه اول ماه محرم، به یاد مظلومیت علی اصغر طفل ۶ ماهه کربلا، به نوعی کودکان را به آغوش کشیدن و نوای لالایی سر دادن
۱۵	چگونگی برپایی خیمه: جمع شدن گروهی از داوطلبین، بصورت مرکزی در مکان مشخص و در مرکز قرار گرفتن خیمه به نشان خیام اهل بیت با هدف مزین کردن میله‌های خیمه با پارچه‌های ندری
۱۶	چگونگی خیمه آتش زدن: چرخش حلقوی تمزیه‌خوان با گرفتن مشعلی در دست و سوار بر اسب به دور خیمه‌ها به طوری که خیمه در کانون قرار گرفته و بعد از خواندن مرثیه‌هایی در باب روز عاشورا خیمه را آتش زدن
۱۷	چگونگی شمع روشن کردن (شام غریبان): جمع شدن عزاداران حسینیه به صورت خطی و روشن کردن شمع در شب عاشورا در جاهای مشخصی از حسینیه‌ها به همراه فرش انداختن و نشستن در آن مکان‌ها در جهت یادآوری شام تارک و بدون روشنیایی و نوعی همدردی با فرزندان و اهل‌بیت امام حسین(ع)
۱۸	چگونگی برپایی پوش: بالا بردن و سرپا کردن خیمه، توسط بزرگان و ریش سفیدان محل و مسئولین هیئت‌ها با کمک تجربه سالمندان و نیرو و توان جوانان با الگوی کانونی باز؛ به طوری که جوانان برای بستن دامنه خیمه، روی پشت‌بام و پشت دیوارها قرار گرفته و سالمندان، آنان را یاری کرده (چاوشی‌خوانان یا نغمه زبایی خود دل‌ها را دگرگون کرده و به غوغای درونی افراد دامن می‌زند).

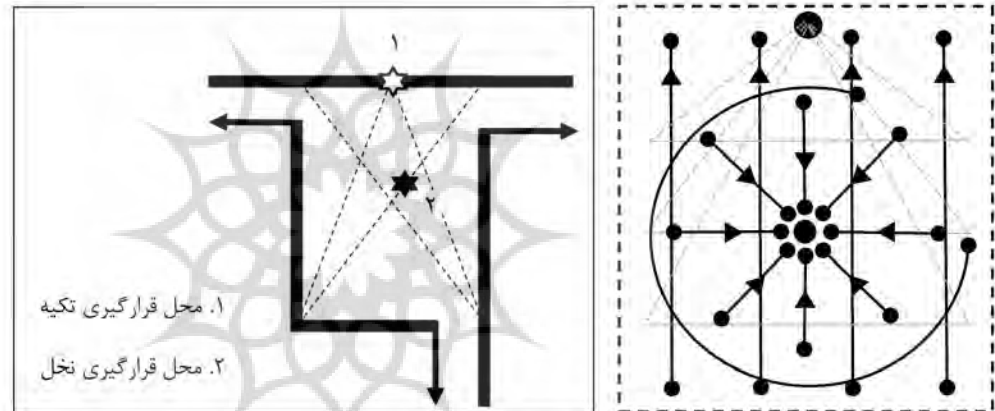

تصویر ۱۰: سطوح موجود در فضای حسینیه

۲.۶. مقایسه الگوی رفتار

حسینیه‌ها به‌عنوان فضایی تعریف شده، احجامی با شش سطح هستند که با معیار «فضای باز عمومی بودن» سطح ششم از فضای حسینیه‌ها را آسمان تشکیل می‌دهد و نیز شکل پلان تمامی نمونه‌های مطالعه‌شده در پژوهش حاضر به شکل مستطیل گرایش دارد (شکل ۴).

مطالعه و پیمایش سطح A1 (به‌عنوان سطح مورد پژوهش در این مطالعه) در تمامی نمونه‌ها سبب شد تا در نهایت شکل ۶ به‌عنوان شکل پلان (سطح A1) معمول و غالب در حسینیه‌های شهر تفت در نظر گرفته شود. با بررسی نتایج مشاهده‌شده در جداول ۸ و ۹، گراف الگوی رفتار برگرفته از آیین‌های عزاداری امام سوم شیعیان، برای شهر تفت به‌صورت زیر ارائه می‌شود. در تصویر (۱۰) شبکه‌ای از الگوی خطی، زمینه‌ساز بستر فضای حسینیه است؛ که تمرکز این شبکه به سمت معنای فضا (فضای عزاخانه) قرار گرفته است. همچنین این شبکه خطی برخوردار از تقسیمات طولی با نسبت معین است که مرکزی را برای الگوی رفتار حلقوی-کانونی (رفتار نخل‌برداری و...) تعریف می‌کند.

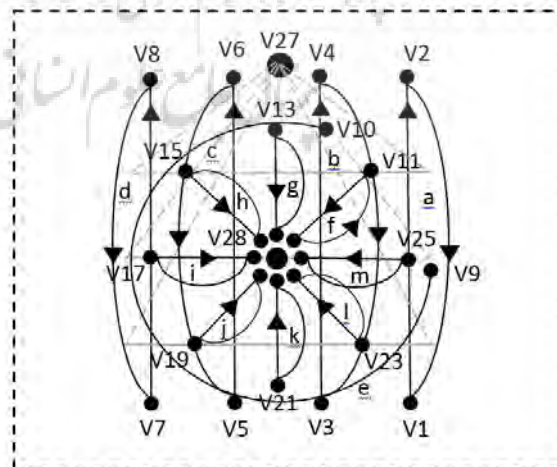
تصویر ۱۲: فضای حسینیه در سطح A1 در شهر تفت

تصویر ۱۱: گراف الگوی کاربرد در فضای حسینیه‌های تفت

مطالعات معماری ایران

دو فصلنامه معماری ایرانی
شماره ۱۶ - پاییز و زمستان ۹۸

۱۹۹

تصویر ۱۳: گراف جهت‌دار الگوی کاربرد فضا

$$0 < q < (28/2)$$

$$P=28$$

$$q=13$$

$$0 < x < 1$$

وزن هر یال و گره = X

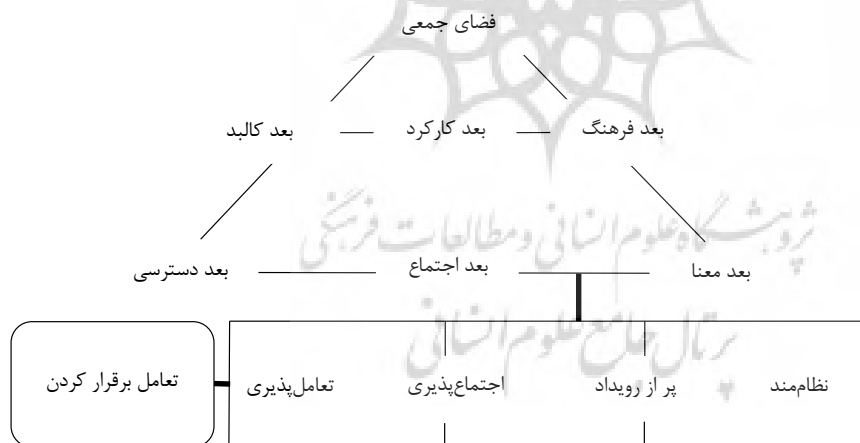
با توجه به آنچه تاکنون گفته شد، در جهت رسیدن به الگوی کارکرد با کمک نظریهٔ گراف به شاخص‌هایی نظیر اندازهٔ گراف، مرتبهٔ گراف و وزن گراف نیاز است. در همین رابطه:

- تعداد رأس‌های یک گراف که به آن مرتبهٔ گراف و با علامت $V(G)$ نشان داده می‌شود.

- تعداد یال‌های یک گراف که به آن اندازه گراف و با علامت $E(G)$ نشان داده می‌شود.

بنابراین الگوی رفتار: اندازه گراف در الگوی زیر برابر با: $E(G)/13$ و مرتبه گراف برابر با: $V(G)/28$ است. با توجه به تصویر ۱۰ و ۱۱ و با شناخت الگوی کارکرد فضا و تطبیق یافتن آن با فضای حسینیه در شهر تفت، مشخص شد که برای فضای حسینیه چه در بافت قدیم و چه در بافت جدید، کافی است که تنها فضای حسینیه از الگوی کارکرد رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی آن تبعیت کند و بر اساس وجوه الگوی کارکرد فضای حسینیه کمی‌سازی شود و فضایی را چه به‌عنوان حسینیه در ایام محرم و چه به‌عنوان یک فضای جمعی در طول سال در اختیار استفاده‌کنندگان از آن قرار دهد.

با توجه به تعاریف و نظریات اندیشمندان مختلف، یک فضای جمعی می‌تواند برخوردار از مؤلفهٔ کیفیت‌های «نظام‌مند، پر از رویداد، اجتماع‌پذیری و تعامل‌پذیری» باشد (تصویر ۱۴). فضای حسینیه به‌عنوان مصداق یک فضای جمعی دارای وجوه زیر از الگوی فضا- رفتار است که می‌توان معادل‌سازی مؤلفه‌ها را به‌صورت زیر تفسیر کرد: وجوه تراکم (واحد سطح/تعداد) و مقیاس رفتارها، در فضای حسینیه، به انسان‌محوری بیشتر، اجتماع‌پذیری و در ادامه به معاشرت‌پذیری فضای حسینیه کمک می‌کند. همچنین تمرکز داشتن در رفتارهای ۲۴ ساعته - زمان (شب/روز) - نشان‌دهندهٔ نظام‌مند بودن این فضای جمعی است و در ادامه، تطابق داشتن الگوی رفتار با فضای حسینیه می‌تواند مؤلفه‌های معادل زیادی نظیر پر از رویداد بودن فضا در کنار دسترس‌پذیری برای دعوت کردن استفاده‌کنندگان به فضای حسینیه در جهت رسیدن به تعامل‌پذیری آن را به همراه داشته باشد (جدول ۱۱).

تصویر ۱۴: مدل «مفهوم- مؤلفه» از «فضای جمعی» با استخراج از تعاریف مختلف

جدول ۱۱: «مصداق داشتن» از فضای حسینیه

مؤلفهٔ معادل	الگوی کارکرد فضا	الگو	وجوه
انسان‌محوری	• ۴ (واحد سطح/تعداد)	تراکم	• تراکم
نظام‌مند		دارد	
پر از رویداد	• ۳ به ۴	مقیاس	• مقیاس
اجتماع‌پذیری		روز/ شب	
دسترس‌پذیری			
معاشرت‌پذیری			
تعامل‌پذیری			

فضای حسینیه (فضای جمعی)

نتیجه

مطالعه حسینی‌های شهر تفت حکایت از آن دارد که این‌گونه از فضاها به‌رغم مسائلی که امروزه با آن روبه‌رو هستند، همچنان نقش و جایگاه مهمی در زندگی مردم شهر تفت بازی می‌کند. پژوهش حاضر به‌منظور دستیابی به الگوی کارکرد فضا با بررسی رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی به مطالعه این موضوع در حسینی‌های شهر تفت پرداخت و تلاش کرد تا با برقراری نسبت بین فضای حسینی و الگوهای کارکرد فضا، شکل‌گیری فرصت تعاملات و واکنش‌های اجتماعی در این فضاهای جمعی را بررسی کند.

حسینی به‌عنوان فضایی جمعی به‌جز جوانب فیزیکی و کالبدی، برخوردار از نوعی فضای ادراکی و نمادین است که منجر می‌شود تا این فضا با خصلتی نظام‌مند و ماهیتی مرکب، با زمان و فرهنگ جامعه، پیوندی ناگسستنی یابد و ادراکی متأثر از نسبت فرهنگی و اجتماعی جامعه در کاربران خود ایجاد کند. نگرشی جزئی‌تر در مشخصات کالبدی و کارکردی حسینی‌ها به‌عنوان بستری حامل میراث تاریخی و فرهنگی جامعه، حاکی از آن است که برقراری «نسبت بین الگوهای رفتار حاصل از آیین‌های جمعی با فضای حسینی» باعث به‌وجود آمدن خاطره جمعی مشترک و همچنین حس تعلق به فضا در شهروندان می‌شود. لذا این نگرش منجر خواهد شد تا بتوان از فضای حسینی به‌عنوان محلی برای گردهمایی و اجتماع شهروندان و فضایی برای تقویت نقش اجتماعی شهروندان بهره برد.

این پژوهش به‌منظور دستیابی به الگوی کارکرد با بررسی رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی در حسینی‌های شهر تفت صورت پذیرفت. بدین ترتیب و پس از مطالعه و بررسی دوازده حسینی در شهر تفت در بازه زمانی مشخص (دهه اول محرم) فعالیت‌ها و رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی در آن‌ها احصا شد. در پی چگونگی رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی در جهت دستیابی به الگوهای رفتار برای تدوین الگوی کارکرد فضای حسینی‌ها با حضور در فضا و استخراج منظم فعالیت‌های مطرح در فضای حسینی‌های اجتماع‌پذیر و تعامل‌پذیر، رفتار و نحوه آن شناسایی و با کمک نظریه گراف، الگوی رفتار تدوین شد و نظام رفتاری استخراج‌شده بر مبنای نظریه گراف شکل گرفت و وجوه مشترک در گراف‌ها تعیین و پس از آن الگوی نهایی از رفتارهای برداشت‌شده به دست آمد.

به‌منظور تعیین وجوه فضای مورد نیاز برای وقوع الگوی کارکرد رفتار در فضای جمعی، از یک طرف، ابتدا مفاهیم الگو، کارکرد و رفتار فهم و جایگاه هریک مشخص شد و از طرف دیگر، فضای جمعی فهم و ارتباط الگوی کارکرد با فضای جمعی ارائه گردید و در نهایت با توجه به این مبنای نظری روابط مفهوم-وجه (وجهی نظیر نوع، تراکم، تمرکز و...) برای مفاهیم این پژوهش تبیین شد. پس از دسته‌بندی از فعالیت‌ها (فعالیت‌های خاص ده روز اول محرم، ابتدا با کمک تکنیک‌های مشخص‌شده برداشت و سپس درون دسته‌بندی مخصوص به خود قرار گرفتند)، وجوه هر کدام از فعالیت‌ها و الگوی هر فعالیت استخراج شد. از طریق شناسایی اشتراکات میان فعالیت‌ها و همچنین «ارائه گراف مربوط به الگوی کارکرد» و «برداشت از فضای حسینی»، این دو با هم مقایسه و در نهایت «گراف جهت‌دار الگوی کارکرد رفتار» ارائه شد و سرانجام از این گراف مشخصاتی استخراج شدند که قابلیت معادل سازی به کیفیت‌هایی را داشتند که دقیقاً صحتی بر مرور مفهوم فضای جمعی از نظریه‌پردازان مختلف بود تا بتوان بر مبنای نظام رفتاری و آیینی محرم و همچنین از طریق ویژگی‌های به‌دست‌آمده از آن به شکل‌گیری و توسعه حسینی‌های امروزی کمک کرد.

پی‌نوشت‌ها

1. Function
2. Task
3. Activites

۴. تمرکز روی سلسله‌مراتب «کارکرد، کار، فعالیت» به‌عنوان محدوده افعال مطرح در پژوهش، با علم بر آنکه تعامل برقرار کردن نیز زیرمجموعه‌ای از یک عمل اصلی است.

۵. رأس‌هایی در گراف مجازی (بدون شکل).

ع. منظور از مقیاس رفتار، نسبت مساحت فضایی که هر رفتار درون آن شکل می‌گیرد به کل مساحت فضای حسینیه است.

منابع

- احقر، سیده مهسا، و بهاره رادفر. ۱۳۹۴. بررسی عوامل مؤثر بر ارتقای تعاملات اجتماعی در میان ساکنان محله مسکونی (نمونه موردی: محله برج قربان همدان، مطالعات محیطی هفت حصار ۴ (۱۴): ۱۵-۲۴.
- امین‌زاده، بهرام. ۱۳۸۶. بازشناسی اثر آیین‌های جمعی بر پیکره‌بندی شهر سنتی؛ مطالعه موردی: سمنان. نشریه هنرهای زیبا ۳۲: ۵-۱۳.
- امین‌زاده، بهناز. ۱۳۷۸. حسینیه‌ها و تکایا بیانی از هویت شهرهای ایرانی. نشریه هنرهای زیبا ۶ (۱۰۲۶): ۵۵-۶۶.
- بی. وست، داگلاس. ۱۳۸۱. آشنایی با نظریه گراف، ترجمه بیژن شمس. تهران: گسترش علوم پایه.
- بیتس، دانیل، و فرد پلاک. ۱۳۷۵. انسان‌شناسی فرهنگی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علیم.
- پارسی، حمیدرضا. ۱۳۸۱. شناخت محتوای فضای شهری. نشریه هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی ۱۱: ۴۱-۴۹.
- پاسدار شیرازی، مظفر، و علیرضا صادقی. ۱۳۹۴. تأثیر باورها و مراسم آیینی در پایایی و پویایی فضاهای شهری؛ مورد پژوهی: تفریه در پایایی حسینیه‌ها و تکایا در ایران، مجله مدیریت شهری ۳۸: ۳۰۱-۳۳۲.
- پاکزاد، جهان‌شاه. ۱۳۸۵. مبانی نظری و فرایند طراحی شهری. تهران: شهیدی.
- پاکزاد، جهان‌شاه، و حمیده بزرگ. ۱۳۹۳. الفبای روان‌شناسی محیط برای طراحان. چ ۲. تهران: آرمانشهر.
- پویا، سید عبدالعظیم. ۱۳۸۰. بازشناسی نام و نام‌گذاری تفت، فرهنگ یزد ۴ (۱۲): ۶۸-۶۳.
- حاجی‌بابا، مریم. ۱۳۹۶. احاطه گری در نظریه گراف، تاریخچه و کاربردهای آن. اولین کنفرانس آموزش و کاربرد ریاضی، کرمانشاه.
- حبیبی، سید محسن. ۱۳۷۹. جامعه مدنی و حیات شهری. هنرهای زیبا ۷: ۲۱-۳۳.
- خطیبی، سید محمدرضا. ۱۳۹۲. تأثیر متقابل الگوهای رفتاری در احیای هویت محیط شهر مطالعه موردی محدوده ورودی سندج. هویت شهر ۷ (۱۳): ۶۳-۷۳.
- شجاعی، دلارام، و پروین پرتوی. ۱۳۹۴. عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقای اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی با مقیاس‌های مختلف شهر تهران (نمونه موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران). باغ نظر ۳۴ (۱۲): ۹۳-۱۰۸.
- شولتز، کریستیان نوربرگ. ۱۳۸۴. معماری، حضور، زبان و مکان. ترجمه علیرضا احمدیان. تهران: نیلوفر.
- _____ . ۱۳۹۴. مفهوم سکونت به سوی معماری تمثیلی. ترجمه محمود امیر یاراحمدی. تهران: آگه.
- علی‌الحسابی، مهران، و عصمت پای‌کن. ۱۳۹۲. تدوین چارچوب مفهومی تعامل شهر و آیین‌های جمعی و بررسی مصداق آن در آیین‌های عاشورایی. مطالعات شهر ایرانی اسلامی ۱۲: ۲۷-۳۶.
- کریاس بنا، مهندسین مشاور. ۱۳۹۳. طرح توسعه و عمران (جامع) شهر تفت. اداره کل راه و شهرسازی استان یزد.
- کیوی، لوک، و وان کامپنهود. ۱۳۷۱. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: گل‌بهار.
- گل، یان، و برجیت سوار. ۱۳۹۴. چگونه زندگی همگانی را مطالعه کنیم. ترجمه مصطفی بهزادفر، محمد رضایی ندوشن و احمد رضایی ندوشن، تهران: علم معیار.
- لطیفی، امین، و حسن سجاذزاده. ۱۳۹۴. ارزیابی تأثیر مؤلفه‌های کیفیت محیطی بر الگوهای رفتاری در پارک‌های شهری؛ مطالعه موردی: پارک مردم همدان، مطالعات شهری ۱۱: ۳-۱۸.
- لنگ، جان. ۱۳۸۴. آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه علیرضا عینی‌فر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مختاباد، سید مصطفی، فرح حبیب، و حمیدرضا شعاعی. ۱۳۹۰. گفتمانی تحلیلی در ماندگاری حسینیه‌ها به‌مثابه کنش‌پذیری عملکردی فضاهای عمومی شهری در بازتاب باورها و آیین‌های جمعی. مدیریت شهری ۲۸: ۲۴۱-۲۵۴.
- جلالیق، علیرضا. ۱۳۹۴. بررسی مسئله *k*-مسیر با حداقل یال اشتراکی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد.

- دانشگاه صنعتی شریف. ۱۳۹۱. مبانی مدیریت؛ مدیریت پروژه‌های فناوری اطلاعات، <http://ce.sharif.edu/courses/94-95/1/ce428-1/resources/root/General-MGT-part1.pdf> (دسترسی در ۱۳۹۷/۶/۱۵)
- Bocock, R. 1974. *Ritual in industry society*. Allen and Ynwin, London.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L., and Stone, A. 1992. *Public Space*. Cambridge: Cambridge University.
- Cranshaw, J., Schwartz, R., Hong, J., and Sadeh, N. 2012. The livelihoods project: Utilizing social media to understand the dynamics of a city. In *Sixth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media*.
- Dines, N and Cattell, V. 2006. *Public spaces, Social Relations and Well-being in East London*. London: The policy press.
- Gehl, J. 1987. *Life Between Buildings: Using Public Space*. Reinhold: New York
- Gehl, J. 2002. *Public Spaces and Public Life*. Adelaide: City of Adelaide.
- Hall, E. T. 1982. *The Hidden Dimension* (1966) Garden City. NY Doubleday
- Holland, C., Clark, A., Katz, J., and Peace, S. 2007. *Social Interactions in Urban Public Places*. Policy Press.
- Kirby, A. 2008. The Production of Private Space and Its Implications for Urban Social Relations, *Political Geography* 27: 74-95.
- Landry, Charles. 2006. *The Art of City-Making*, Sterling, VA, London.
- Pavlopoulos, G. A., Secrier, M., Moschopoulos, C. N., Soldatos, T. G., Kossida, S., Aerts, J., ... and Bagos, P. G. 2011. Using Graph Theory to Analyze Biological Networks. *BioData mining*, 4 (1): 10.
- PPS (Project for Public Spaces). 2000. *How to Turn a Place Around: A Handbook of Creating Successful Public Spaces*, Project for Public Spaces Incorporated. <https://www.pps.org/product/how-to-turn-a-place-around> (accessed February 12, 2018).
- Whyte, W. H. 1980. *The Social Life of Small Urban Spaces*, Washington DC: Conservation Foundation.

مطالعات معماری ایران
دو فصلنامه معماری ایرانی
شماره ۱۶ - پاییز و زمستان ۹۸
۲۰۴